

ДАНЪЧНО ОБЛАГАНЕ НА НЕЗДРАВΟΣЛОВНИТЕ ХРАНИ – АРГУМЕНТИ „ЗА” И „ПРОТИВ”

Пресияна Стойкова Ненкова

Доцент, доктор, УНСС, катедра „Финанси”

Резюме: През 2011г. в Дания е въведен “fat tax”, В Унгария “junk food tax”, а във Франция данък върху подсладените напитки. В Мексико от 2014г. се прилага “soda and junk food tax”, а от 2018г. към дъжавите, облагащи нездравословната храна се присъединяват Великобритания и Ирландия, с техния “sugar tax”. Наднорменото тегло, затлъстяването и други хронични заболявания свързани с нездравословното хранене се превръщат в световен медицински и икономически проблем. Огромните разходи за лечение на тези заболявания и фактът, че те се понасят от обществото и данъкоплатците са сериозно основание за държавна намеса, включително чрез прилагането на фискални инструменти в опит да се намалят тези разходи. Целта на настоящата статия е да представи практиката в облагането на храни с нездравословно съдържание, да се анализират аргументите “за” и “против”, и да се систематизират трудностите при конструиране на данъци от такъв тип.

Ключови думи: данъчно облагане, данъчна политика, външни ефекти, данъци на Пигу

TAXING UNHEALTHY FOODS – ARGUMENTS “FOR” AND “AGAINST”

Presiana Stoykova Nenкова

Assoc.prof. Dr., UNWE, Finance Department

Resume: During 2011 Denmark has introduced a “fat tax”, Hungary a “junk food tax” and France a tax on sweetened drinks. Since 2014 Mexico has put in use

“soda and junk food tax”, and in 2018 UK and Ireland joined the countries, applying “sugar taxes”. Many countries are facing an increased prevalence of health problems induced by unhealthy diets, including overweight and obesity. Because of the high costs of obesity, and the fact that the majority of these costs are financed by the taxpayers, there is a clear motivation for government to try to reduce these costs, including through taxation. This article: (1) examines the arguments underlying the policy interventions and application of corrective taxation on the food market, (2) describes the current practice of taxing unhealthy food and (3) discusses the particular issues and the challenges that arise from the introduction of such fiscal schemes.

Key words: tax policy, taxation, externalities, corrective taxes

Въведение

Данъците и данъчната тежест винаги са били в центъра на дебатите относно държавната икономическа политика. След глобалната финансова криза в предмет на сериозни дискусии се превръща предприемането на данъчна политика, която да подпомогне възстановяването на публичните финанси и в същото време да допринесе за дългосрочен растеж на икономиката, т.е. да има за резултат минимални изкривявания в решенията на икономическите агенти. Редица икономически изследвания и анализи се обединяват около схващането, че политика, която има за цел да допринесе за дългосрочен растеж и в същото време да акумулира необходимите приходи трябва да се насочи към реструктуриране на самата данъчна система [4,20,25,29]. Тези изследвания приемат, че от гледна точка на растежа най-малко деформации причиняват данъците върху потреблението и собствеността. Увеличаването на доходните данъци (индивидуални и

корпоративни) оказва значително по-неблагоприятно въздействие върху икономическия растеж, тъй като влияят върху стопанските решения на икономическите агенти, като предлагане на труд и инвестиции много повече отколкото другите данъци, и съответно причиняват най-големи загуби на благосъстояние. Данъците върху потреблението от своя страна въздействат основно върху потребителския избор и в много по-ниска степен върху предлагането на труд, и в този смисъл тяхното нарастване има по-малко неблагоприятно въздействие върху растежа. Особен акцент се поставя върху необходимостта от разширяване на ролята на корективните данъци (данъците на Пигу), чрез които от една страна се акумулират бюджетни приходи, а от друга - се коригират отрицателните външни ефекти и се повишава ефективността. Типичен представител на тези данъци са екологичните данъци, чиято цел е да ограничат обема от дейности, оказващи вредно въздействие върху околната среда. Световната практика отдавна прилага и селективни данъци върху тютюневите изделия и алкохола, така наречените “sin taxes”. Основният аргумент за тяхното използване е свързано с възможността за коригиране на пазарните провали или отрицателните външни ефекти, породени от консумацията на цигари и алкохол – индивидите които пушат или пият, налагат разходи за обществото и най-ефективният метод за интернализиране на тези външни разходи е налагането на корективен данък, който освен че ще генерира приходи в бюджета, вероятно и ще намали налаганите на обществото външни разходи като обезкуражи потреблението [43, с.255].

Неслучайно през последните години интересът към потенциалната роля на данъците за ограничаване на консумацията на нездравословни храни е подновен и в редица държави са въведени или се обмисля въвеждането на данъци върху безалкохолните и газирани напитки, храните с високо

съдържание на мазнини или сол, и такива с добавени захари. Основание за използването на фискални инструменти в допълнение към други такива, посредством които се цели промяна в режима на хранене е, че увеличаването на цената в резултат на данъчното облагане ще доведе до намалено потребление на продукти, чиято консумация допринася за развитие на социално-значими заболявания. Наднорменото тегло и особено затлъстяването се превръщат в световен медицински проблем. Те се разглеждат като рисков фактор за появата на редица заболявания - кардиоваскуларни, неоплазии, диабет тип 2, остеоартрити и пр., които засягат икономически активното население и водят до инвалидизация и загуба на трудоспособност [2,22]. Когато правят своя избор на хранителен режим, хората не вземат предвид факта, че налагат разходи и на останалата част от обществото, като тези разходи включват както медицински такива, така и непреки разходи свързани със загуба на производителност в резултат на отсъствие от работа или смърт. Опонентите на въвеждането на данъци върху храните с нездравословно съдържание също имат своите аргументи – те често изтъкват, че от една страна тези данъци са несправедливи, а от друга страна, че техният наказателен и патерналистичен характер ги превръща в неефективен инструмент в борбата със затлъстяването.

Настоящата статия е структурирана в три части. Първа част представя практиката в облагането на храните с нездравословно съдържание. Във втора част се дискутират аргументите „за” и „против” използването на фискални мерки като данъчното облагане за ограничаване на заболяванията, свързани с наднорменото тегло и затлъстяването. Трета част систематизира трудностите при конструиране на данъци от такъв тип и причините за тяхната ограничена употреба като фискален инструмент.

1. Данъчно облагане на нездравословните храни – генезис и практика

През последните няколко десетилетия в света набира сила идеята за моделиране на потреблението на храни и напитки чрез фискални инструменти. Много страни са изправени пред проблема за нарастващ дял на населението с наднормено тегло и затлъстяване, който се превръща от здравословен в икономически феномен. Счита се, че високите разходи, които обществото понася в резултат на епидемиологичното увеличаване на броя на индивидите с наднормено тегло и затлъстяване са достатъчен повод за държавна намеса на пазара на храни и напитки. Доколкото обаче наднорменото тегло може да бъде резултат от липса на информация или заблуждаваща такава, или пък от пристрастяване към определен вид храни и напитки, освен фискални инструменти и други регулативни мерки на държавата също имат своето място.

През 1942г., малко след нападението над Пърл Харбър американският физиолог А.Карлсън прави радикално предложение (което не е прието) – въвеждане на такса за всеки паунд или фунт наднормено тегло с цел „ограничаване на вредния разкош у дома” и финансиране на „военните усилия” зад граница, и едновременно с това подобряване на здравословното състояние на американците [36, с.1353]. Въпреки, че тази такса често се посочва за първата форма на “fat tax”, тя по-скоро може да се разглежда като мярка за справяне с военновременния дефицит на хранителни продукти, а не толкова като фискален инструмент за въздействие върху консумацията на определени продукти. Основите на идеята за използване на фискалната политика в борбата със заболявания, които се считат за следствие от определени хранителни навици са поставени от Кели Броунел, експерт в Университета в Йейл в началото на миналия век [6]. По негови наблюдения храните с високо съдържание на мазнини, но с ниска хранителна стойност са

сред най-евтините на пазара. Предложената от него фискална мярка – данък върху вредните храни има за цел да промени този дисбаланс в цените. В допълнение, според Кели Бронуел постъпленията от данъка трябва да имат целево предназначение - приходите от облагането да се използват за субсидиране на образователни програми и други мерки, насочени към ограничаване на приема на вредни храни.

Една от страните с дълга история в използването на данъчното облагане за ограничаване на консумацията на вредни храни и напитки е Дания - повече от 80 години тя облага подсладените безалкохолни напитки. През годините данъчните размери се променят, но по принцип данъкът е върху единица продукция – в случая един литър и е диферинциран в зависимост от съдържанието на захари на 100 мл. течност. И въпреки, че Дания се нарежда сред страните с най-висока данъчна тежест в ЕС през 2011г. наред с други действия, насочени към стимулиране на здравословния начин на живот, се приема и пакет от данъчни мерки. Въведен е нов данък върху храните, съдържащи наситени мазнини[11, с.19]. Размерът на данъка е 16 датски крони или около €1.78 за килограм наситени мазнини, съдържащи се във всички произведени или внесени в Дания продукти. Продуктите с по-малко съдържание на наситени мазнини от 2.3%, каквито са месата и повечето видове млека, са изключени от новия данък. Задължени да плащат данъка са: производители на храни вътре в страната с търговска цел, вносителите от други страни от ЕС или страни от ЕС, които не са част от общите фискални споразумения, както и от страни извън ЕС. Целта на данъка е да стесни търсенето на „вредни храни“, да ограничи разпространението на болести като диабет, сърдечно-съдови заболявания и др., и съответно да намали разходите за здравеопазване. Малко повече от година след въвеждането на данъка върху мазнините, през януари 2013 г. той е отменен заедно с

прилаганото повече от 80 години облагане на подсладени напитки. Причините за отмяната на “fat tax” са, че той не успява да изпълни нито една, включително и фискалните такива от заявените цели при въвеждането му - 80% от потребителите не променят поведението си, а акумулираните приходи са многократно по-ниски от очакваните [23].

Унгария също въвежда данък върху храните с нездравословно съдържание през 2012 [11, с.21]. Мотивите, които изтъква правителството, са ограничаване на високата консумацията на сол и справяне с проблема със затлъстяването, особено при възрастните. Облагаемата основа включва - безалкохолни напитки с добавена захар над 8 гр/100 мл сиропи или концентрати за безалкохолни напитки, без сиропи с плодово или зеленчуков съдържание над 25%; енергийни напитки със съдържание на метилксантини над 1 мг/100 мл и таурин над 100мг/100мл, както и такива със съдържание на метилксантини над 15 мг/100 мл; сладкарски изделия с добавено и общо количество на захар над 25 гр/100 гр; шоколад с добавено и общо количество на захар над 40 гр/100 гр и съдържание на какао по-малко от 40 гр/100 гр.; солени закуски със съдържание на сол над 1 гр/100 гр; подсладени бири/алкохол с добавена захар, с общо количество на захар повече от 5 гр/100 мл. В началото данъкът е доста широкообхватен, като включва и всички продукти на веригите за бързо хранене и продуктите на пекарните, но облагаемата основа е стеснена след масови протести от страна на производители и търговци,

През 2011г. във Франция се въвежда „soda tax” [3, 11,с.20]. Данъчнозадължени са всички лица произвеждащи или внасящи съответните продукти, съдържащи захар или подсладители като: безалкохолни напитки, плодови напитки, овкусени млека, витаминови води и др. От януари 2014г.

към групата на тези продукти са включени и енергийните напитки, заради съдържанието на кофеин, което е над 220 mg/l.

Финландия е страната в Европа, която от дълго време прилага данъци върху „нездравословните“ хранителни продукти и напитки [11, с.20]. На практика акциз върху захарните изделия, като шоколада, който се определя като луксозна стока има от 20-те години на XX век. По-късно, през 1940г. е въведен и данък върху безалкохолните напитки, в обхвата на който влиза и бутилираната вода. С присъединяването на Финландия към ЕС, през 2000 г. първият данък е отменен, а този върху безалкохолните напитки остава. През 2010 г. е приет нов закон, който връща данъка върху „сладки храни“, но към продукти като бонбони и шоколад, е добавена и една нова облагаема категория - сладоледа. Извън обхвата му остават храни като бисквити, печени сладкиши, кисели млека, пудинги и желета, както и гранулираната захар. В началото на 2017г. данъкът върху бонбоните и сладоледа е отменен, въпреки че е донесъл €109 милиона в хазаната за предходната година [14]. В момента действащ е само този за безалкохолните напитки, който носи на страната по €147 милиона годишно.

В САЩ в редица щати се облагат газиранияте напитки и сиропи, като данъкът е под формата на лиценз или такъв, облагащ брутните постъпления на производителите и дистрибуторите[34]. След 2015г., общинските власти в няколко града – Олбъни, Филадельфия, Бъркли, Оакланд, Сан Франциско, Сиатъл и др. въвеждат „soda tax“, който облага количеството подсладени напитки, продадени в съответната община включително сода, енергийни напитки, сок с добавена захар, кафета като Фрапучино. През 2014г. Мексико започва да облага подсладените напитки и продуктите с високо съдържание на захар, както храните, при които 100 грама съдържат повече от 275 калории [5, с.37]. През 2016г. индийският щат Керала въвежда данък в

размер на 14.5% върху консумацията на пици, бургери, понички, такос и др. продукти, предлагани в заведения за бързо хранене [19, с.3]. От 6 април 2018г. производителите и вносителите на безалкохолни напитки в Обединено кралство Великобритания и Северна Ирландия дължат налог, определен в зависимост от съдържанието на захар – 18 пенса на литър при над 5 грама добавена захар на 100 мл. и 24 пенса за литър при над 8 грама добавена захар на 100мл. [41]. През май същата година такъв данък е въведен и в Република Ирландия.

2. Аргументи за въздействие върху потреблението на храни и напитки чрез данъчното облагане

Съществуват редица ситуации, в които преследвайки собствените си интереси със своите действия индивидите вместо да допринесат за подобряване на общественото благосъстояние го влошават [26, с.3]. Често се случва лица, различни от производителите и потребителите на даден продукт да страдат от производството или потреблението на този продукт. Свръхексплоатацията на естествените ресурси или замърсяването на околната среда са христоматийни примери за отрицателни външни ефекти. Те се дефинират като разходи за лица, различни от купувачите и продавачите, участващи в стоквата размяна. Отрицателните външни ефекти се пораждат, когато с действията си участниците на пазара влошават благосъстоянието на трети лица по непазарен начин, т.е. не ги компенсират за разходите или щетите, които им налагат. За разлика от ефектите, предавани посредством пазарните цени, външните ефекти засягат неблагоприятно икономическата ефективност. Ето защо те се разглеждат като една от причините пазарът да не е в състояние да постигне сам оптимална алокация на ресурсите и са аргумент в полза на държавната намеса в икономиката.

При наличието на отрицателни външни ефекти, това което една стока струва на нейния производител не винаги съвпада с това, което тя струва на обществото. Производителите произвеждат неефективно, защото цената на влаганите от тях ресурси не отразява коректно направените обществени разходи. Последните включват не само вложените в производството и заплатени от производителя ресурси (частни разходи), но и генерираните от това производство разходи или щети за трети лица (външни разходи). И понеже цените на ресурсите са „прекалено ниски”, затова и цените на готовите продукти са „прекалено ниски”. Решение на нарастващите проблеми от замърсяването вследствие на индустриализацията, предложено в началото на 20 век от английския икономист Артър Сесил Пигу е да се налага коригиращ данък върху всяка единица производство, причиняващо отрицателни външни ефекти в размер равен на пределната щета. Така правилно определените по размер данъци ще „изправят индивидите и фирмите пред действителните разходи от техните действия“ [35, с.224] и пазарът ще може да постигне ефективно равновесие. За първи път на данъците им се отрежда роля, различна от тази да акумулират средства, необходими за финансиране на публичните дейности. Типични представители на данъците на Пигу са акцизите върху цигарите и алкохола, които имат за цел да оскъпят потреблението, в резултат на което възникват щети за трети лица. Външните разходи от прекомерната употреба на алкохол се свързват основно със смъртните случаи в резултат от шофирането в нетрезво състояние, докато при тютюнопушенето става въпрос предимно за неблагоприятните последици от привикването към никотина, като по-често боледуване и отсъствие от работа[18, с.2].

Обществените разходи, свързани с консумацията на нездравословни храни също могат да бъдат разделени на частни и външни, които се понасят

от останалата част от обществото. В частните разходи, освен тези направени от производителя се включват и така наречените вътрешни разходи за потребителите – те произтичат от факта, че лошият избор увеличава риска от влошаване на здравословното състояние или продължителността на живот[15, с.2]. Въпреки, че тези последици е възможно да засегнат други, като например членове на семейството, основната част от въздействието ще бъде върху индивида, който поема рисковете от един нездравословен режим на хранене. Ако хората са напълно информирани и рационални в своя избор, е трудно да се намери очевидно оправдание за държавна намеса по отношение на поетите от индивидите вътрешни разходи.

Нарастването на броя на индивидите, страдащи от наднормено тегло и затлъстяване само по себе си не е доказателство за наличие на пазарни провали. Отрицателни външни ефекти съществуват на пазара на вредни храни, тъй като потребителите не понасят пълните разходи от вземаните от тях решения. В резултат на рисков тип хранене на определени индивиди останалите членове на обществото, участници в обществените здравни или социалноосигурителни системи понасят щети или външни ефекти като медицински разходи за лечение на сърдечно-съдови заболявания или диабет. Тъй като нито производителите, нито потребителите на вредни храни отчитат страничните разходи, които налагат върху обществото, когато вземат решения за производство или за техния индивидуален хранителен режим, равнището или честотата на заболяванията ще бъде по-висока, и съответно и разходите понасяни от останалите членове на обществото ще бъдат по-високи.

Външните разходи, произтичащи от консумацията на нездравословни храни от своя страна могат да бъдат разделени на директни и индиректни. Директните разходи за дадено заболяване или рисков фактор обхващат

ресурсите заделени в процеса на здравеопазване като разходите за свръх употреба на амбулаторна грижа, хоспитализиране, лабораторни тестове, медицинско обслужване по домовете и пр.[8, с. 262]. Индиректните разходи са свързани с ранното пенсиониране или повишена смъртност преди пенсиониране, често отсъствие от работа и намалена продуктивност, пенсии за нетрудоспособност.

Така водещ аргумент в полза на държавната намеса на пазара на вредни храни са огромните разходи (външните ефекти), които обществото понася от индивидуалния избор на определен хранителен режим. През последните 20 години броят на изследванията, които се занимават първо с доказване на връзката между консумацията на вредни храни и съответните заболявания, и след това с измерване на частните и обществените разходи, свързани с производството и потреблението на такива храни бързо нараства[38]. Според данни на Световната здравна организация броят на хората със затлъстяване се е удвоил от 1980г. до 2008г. - в отделните държави делът на възрастните с наднормено тегло варира от 30 до 70%, а на тези страдащи от затлъстяване - от 10 до 30%, като почти 5% от смъртните случаи по света са пряк резултат от затлъстяването[39]. В периода 2000-2016г. броят на хората със затлъстяване нараства средно с 0.5 процентни пункта годишно според изследване на ОИСП [30]. И ако тази тенденция се запази, до 2030 година се очаква броят на хората с наднормено тегло или затлъстяване да нарасне с 44% и 45% съответно [22]. Социалното бремене, което налага затлъстяването го поставя на второ място в световен мащаб след пушенето, тероризма и въоръжените конфликти, като при неговото изчисляване са включени както директните медицински разходи, така и намалена продуктивност[10, с.17]. В същото време медицинските разходи, които се правят във връзка със затлъстяването и последиците от него достигат до 7% от общите разходи за

здравеопазване - през 2014г. тези разходи в световен мащаб се равняват на US \$2.0 трилиона или 2.8% от световния БВП [10,с.16], а средните разходи за медицинско обслужване на хора, страдащи от затлъстяване надхвърлят с около 36% тези, които се правят за хора с тегло в нормите [12, с.246].

В допълнение към външните разходи, налагани на обществото потреблението на нездравословни храни обикновено не е решение взето на базата на рационален и информиран избор [15, с.3-4]. Ключова предпоставка за ефективното функциониране на пазара е наличието на информация у потребителите, включително и относно неблагоприятните последици в бъдеще в резултат на настоящето потребление на вредни храни. От една страна хората не осъзнават наличието на връзка между консумацията на тези храни днес и влошаването на здравословното им състояние утре, поради това, че обикновено последиците се появяват след много години. От друга страна тази връзка съзнателно се игнорира – потребителите предпочитат да вярват, че удоволствието, което им носи потреблението днес многократно надхвърля вредата, която ще понесат утре. Фактът, че индивидите правят лош избор или имат проблеми със самоконтрола означава, че публичната политика трябва да отчете и вътрешните ефекти – сериозните щети, които потребителите нанасят сами на себе си чрез влошеното здравословно състояние и по-краткия живот. Тук се появяват и други форми на държавна намеса, различни от данъците на Пигу като осигуряване на необходимата информация или контрол върху консумацията на нездравословни храни от представителите на младото поколение.

3. Ограничения при прилагане на фискални инструменти за модифициране на потреблението на храни и напитки

Теорията извежда редица аргументи в полза на въвеждането на данъци върху „вредните“ храни и напитки, но не дава никакви указания как точно

да бъдат конструирани тези данъци. В същото време и практиката не предлага достатъчно доказателства в подкрепа на тяхната роля на успешен инструмент в борбата с наднорменото тегло и затлъстяването. Успехът на данъка критично зависи от начина на неговото конструиране и от реакцията на икономическите агенти, която не винаги е в очакваната посока.

✓ *Облагаема основа*

Един от първите въпроси при конструиране на корективните данъци е как (какво или кое причинява щети) определено производство и/или потребление генерират външни ефекти и какъв е размера на тези външни ефекти. Корективните данъци имат за цел да се повиши ефективността в разпределението на ресурсите, но за това е необходима точна информация за установяване на причинените щети, т.е. на отрицателните външни ефекти и на тяхната парична оценка. За да се постигне търсената ефективност, данъкът следва да се определя в размер на пределните външни разходи, които налага производството и потреблението на една единица от съответния продукт. Дори и причиняваните пределни вреди да са известни, се появява първият проблем при конструиране на данъка - необходимост от прилагане на една комплексна тарифна структура, която да отчита различните пределни външни разходи, генерирани от консумацията на всеки един потребител. Данъкът не прави разлика между пристрастени към вредните храни потребители, т.е. тези със свръхконсумация и тези, които рядко консумират такава храна, както и тези които биха могли всъщност да се нуждаят от нея. За да се постигне търсеният ефект ще трябва да се определи данък в различен размер за различните потребители.

Доколкото не е възможно точно да се установи размера на пределните външни разходи, вкл. и заради високите разходи по придобиване на тази информация практиката обикновено определя данъчната основа, като

включва в нея това, което генерира външни разходи - в случая хранително съдържание и наличие на вредни съставки като сол, мазнини или добавена захар, или група храни.

Прилагането на този подход повдига редица въпроси. При увеличаване на цената чрез данъчното облагане, за да се намали потреблението на определени съставки, съдържащи се в даден продукт и считани за вредни (такива с ниска хранителна стойност, но с голям принос за затлъстяването) на практика ще намалее и потреблението на всички други хранителни вещества, които може и да имат положителен ефект за здравето, но присъстват наред с вредните в съответния продукт. Изследване на потенциалните ефекти от въвеждане на данък върху съдържанието на мазнини, проведено в Германия показва, че промяната в потребителския модел, състояща се в намаляване на консумацията на мляко, масло, месо, яйца, риба, сирене и други млечни продукти и нарастване на консумацията на зеленчуци и зърнени храни ще доведе до по-нисък прием на витамин Д и калций, които всъщност играят важна роля за предотвратяване на тежките форми на остеопороза [37, с.11-13]. Също така, не отделни съставки, а цялостния хранителен режим има значение за увеличаване на теглото и е трудно да се определи кои точно храни или съставки, или комбинации от тях допринасят за затлъстяването. Например, датският „fat tax” е конструиран така, че да облага продукти със съдържание на наситени мазнини над 2.13% в килограм, което изключва от облагане месото и млякото. Оказва се обаче, че именно от тези два продукта идват голямата част от консумираните от датчаните наситени мазнини – 18% от месото и 16% от млякото [42, с.22].

✓ *Размер на данъка*

Успехът на данъка в борбата със затлъстяването критично зависи от степента, в която ще успее да модифицира избора на индивидите. Редица

изследвания показват, че категорично е налице обратна връзка между размера на акциза върху цигарите и тяхната консумация, и че всъщност най-ефективната стратегия в борбата с тютюнопушенето и довела до неговото драстично намаление е данъчното облагане. Увеличаването на акциза върху цигарите има за ефект намаление на тютюнопушенето, тъй като пушачите са чувствителни към промяната в цената, особено младите такива, чието търсене е с ценова еластичност около $-0,66$. [16, с.207], а като цяло по отношение на всички пушачи едно 10%-но нарастване в цената резултира в до 5%-но намаление в потреблението [13, с.1].

Облагането на вредни храни и напитки също би могло да насочи потреблението в желаната посока и да има за резултат подобряване на здравословното състояние на населението, но размерът на данъка оказва огромно значение за тези резултатни ползи. Две изследвания, проведени в рамките на два от щатите в САЩ, прилагащи данък върху подсладените напитки, чийто размер варира в границите 5–7.5% установяват, че данъкът не оказва въздействие върху консумацията на тези напитки и причината най-вероятно е ниския размер на данъка [24,31]. Резултатите от друго изследване, също проведено в САЩ показват, че за да се постигне резултатност от облагането на газирани подсладени напитки, данъчната ставка трябва да бъде в размер на поне 20%, и тогава евентуално може да се очаква спад в консумацията на такива напитки, който в дългосрочен план да окаже положителен ефект върху броя на населението, страдащо от затлъстяване в посока на неговото намаление с около 3.5% [28]. Според друг анализ, един данък върху “junk foods” би имал измеримо въздействие върху консумацията при положение, че неговият размер също е поне 20% - ако данъчната ставка е твърде ниска, то тогава данъкът няма да окаже въздействие върху потреблението [17]. Нито една страна по света, въвела

някаква форма на облагане на храни с нездравословно съдържание не е определила толкова висока данъчна ставка, а именно необходимостта от висок данъчен размер често се изтъква като аргумент срещу въвеждането на такива данъци от техните опоненти.

✓ *Регресивност на данъка*

Икономическата логика за въвеждане на данък върху храните с нездравословно съдържание изглежда по следния начин – оскъпяването на „лошата“ храна ще накара потребителите да пренасочат поне част от своята консумация към „добрата“ храна, т.е. към по-здравословни алтернативи. В същото време, обаче е налице и факта, че наднорменото тегло и затлъстяването преобладават сред хората с ниски доходи, които консумират и повече нездравословна храна [32, с.61]. Така въпреки, че се очаква при тях ползите да бъдат най-големи, те ще понесат и най-високата цена под формата на по-голяма данъчна тежест. Това, че голяма част от доходите на хората с ниски такива отива за потребление на храна в сравнение с тежестта, която ще понесат хората с високи доходи го прави регресивен и съответно непривлекателен от преразпределителни съображения. Разбира се, съществуват опции данъкът да стане донякъде поносим за по-бедните индивиди, като приходите от него се използват за субсидиране на потреблението на здравословна храна, или за финансиране на образователни програми в училище, насочени към създаване на здравословен модел за хранене в младото поколение.

✓ *Доколко са значими отрицателните външни ефекти, породени от консумацията на вредни храни*

Един външен ефект е потенциално значим, ако дейността която го поражда подбужда индивидите, които страдат от нея да модифицират посредством размяната, убежденията, компромиса или колективно действие

поведението на индивидите, от чиято дейност произтичат външните ефекти. В действителност съществуването на подбуда за модификация на поведението на другите, характерна за потенциално значимите външни ефекти не включва задължително възможността това да бъде направено. Според критерия на Парето един външен ефект не бива да се взема под внимание чрез модификация в поведението на породилия го агент, освен ако ползите за компенсиранияте засегнати лица не надхвърлят загубите за причинителите на външни ефекти, т.е. има Паретово подобрене[9, с.46].

За разлика от наличието на многобройни изследвания, предупреждаващи за опасността от нездравословното хранене и свързаните с тях огромни социални разходи, е трудно да се открият анализи, които да доказват, че ползите за трети страни от модифициране на потреблението на храни и напитки чрез данъчното облагане надхвърлят загубите за производителите и потребителите на вредни храни. Една аргументирана политика би следвало да претегли ползите и разходите за всички засегнати страни и както отбелязва Роналд Коуз „Това, което трябва да се прецени е доколко ползите от премахване на щетите са по-големи от загубите, които ще се понесат в резултат на прекратяване на дейността, генерираща щети”[7, с.28].

✓ *Ефекти върху поведението*

Както и при всеки друг данък, очакваните ефекти от неговото въвеждане е опитът на данъкоплатците да намалят своето данъчно бреме - поскъпналите заради данъците стоки ще се заместват с други или пък ще се търсят по-евтини техни заместители. Изследване, чиято цел е да направи оценка на въздействието на датския данък, установява намаляване на потреблението на маргарин, масло и олио с между 10 и 20% през първите три месеца от въвеждането, но също и изместване потреблението към low-

price discount stores, които възползвайки се от този факт увеличават цените на маслото и маргарина с повече от размера на данъка [40, с.14]. Веднага след въвеждането на данъка става ясен един от основните му недостатъци – активизиране на трансграничната търговия (много датчани започват да пазаруват във Швеция и Финландия) с резултатна загуба на работни места. В същото време недоволството на датските граждани и бизнес нараства – през 2012г. около 70% от тях споделят, че считат данъка за лош или много лош, а 80% твърдят, че по никакъв начин не е променил техните хранителни навици. Една от причините за това недоволство, е че заедно с ДДС, чиято ставка е 25% новият данък води до нарастване на цените на маслото и маргарина с повече от 20%, а цената на олиото за готвене се увеличава с 8.2% [33, с.15]. Налице са и други икономически резултати от въвеждането на данъка като изместване на потреблението в посока на по-евтини и нискокачествени продукти и марки. Върху новия данък е стоварена и вината за нарастване на инфлацията за една година с 4.8% и намаляване на реалната работна заплата със 0.8% [33, с.16].

Заклучение

През 2015г. Министерство на здравеопазването в България лансира идеята за въвеждане на данък върху нездравословните храни, подобен на този прилаган в Унгария. Целта е да се ограничи консумацията на такива храни и съответно да се постигне намаляване на заболяванията, свързвани с нездравословното хранене. Идеята е отхвърлена, а нейните опоненти разглеждат подобно решение като изключително противоречиво. Зад данъците върху храните с нездравословно съдържание стои солидна аргументация, но опитът в тяхното използване в световен мащаб е ограничен, и трудно може категорично да се определи дали от прилагането

им има ползи или преобладават негативите. Въвеждането на корективни данъци на пазара на храни и напитки изисква прецизен дизайн, включително облагема основа и данъчни размери, както и отчитане на множество евентуални негативни последици и ефекти.

Използвана литература:

- [1] Arnold, J.M., B. Brys, C. Heady, A. Johansson, C. Schwellnus, L. Vartia, 2011. Tax policy for economic recovery and growth, *Economic Journal*, 121:59-80.
- [2]Artham, S. M., Lavie, C. J., Milani, R. V., Ventura, H. O.,2009. Obesity and hypertension, heart failure, and coronary heart disease-risk factor, paradox, and recommendations for weight loss. *The Ochsner journal*, 9(3), 124–132.
- [3] Berardi, N., Sevestre,P., Tepaut, M., Vigneron, V., 2012. The impact of a ‘soda tax’ on prices. Evidence from French micro data/ December 2012 (revised version.may 2016)/ Banque de France
- [4]Bleaney, M.F., N. Gemmill and R. Kneller, 2001. Testing the endogenous growth model: public expenditure, taxation and growth over the long-run, *Canadian Journal of Economics*, 34:36-57.
- [5]Bonilla-Chacín, M.E., Iglesias, R., Suaya, A., Trezza, C., Macías, C.,2016. Learning From The Mexican Experience With Taxes On Sugar-Sweetened Beverages And Energy-Dense Foods Of Low Nutritional Value. Washington DC: World Bank: 2016.
- [6]Brownell,K., 2004. Food Fight: The Inside Story of the Food Industry, America's Obesity Crisis, and What We Can Do About It, McGraw-Hill:2004.
- [7]Coase,R.,1960. The Problem of Social Cost, *The Journal of Law and Economics*, Vol. III, 1960, pp. 1-44, p.28 .

- [8]Colditz,G.A., Wang, Y.C., 2008. Economic Costs of Obesity, in Obesity Epidemiology, ed. Hu Frank, Oxford University Press, 2008, pp.261- 274.
- [9]Cullis,J. and Ph.Jones, 1992. Public finance and public choice, McGraw-Hill, 1992.
- [10]Dobbs R., Sawers C., Thompson F., Manyika J., Woetzel J.R., Child P., McKenna S., Spatharou A., 2014. Overcoming Obesity: An Initial Economic Analysis. McKinsey Global Institute, Jakarta, Indonesia: 2014.
- [11]ECORYS, 2014. Food taxes and their impact on competitiveness in the agri-food sector, Final report (Client: DG Enterprise and Industry), Rotterdam, Ecorys, 12 July 2014.
- [12]Finkelstein,C., Ruhm, C., J., Kosa1, K., M., 2005, Economic Causes and Consequences of Obesity. *Annual Review of Public Health* Vol. 26: 239-57.
- [13] Farrelly, M.C., Nonnemaker, J.M., Watson, K.A., 2012. The Consequences of High Cigarette Excise Taxes for Low-Income Smokers. PLoS ONE, 7(9).
- [14]Gray,N., 2015. Finland Set to Scrap Tax on Sweets and Ice cream, William Reed: Informing Business Growth. Online. Available at: www.foodnavigator.com/Policy/Finland-set-to-scrap-tax-on-sweets-and-ice-cream. Retrieved December, 2019.
- [15]Griffith,R., O’Connell,M., Smith,K.,2018. Corrective Taxation and Internalities from Food Consumption, *CESifo Economic Studies*, Volume 64, Issue 1, March 2018, pp. 1–14.
- [16]Gruber J., 2001. Tobacco at the Crossroads: The Past and Future of Smoking Regulation in the U.S., *Journal of Economic Perspectives*, 15:193-212.
- [17] Grandi, S., Franck, C., Eisenberg, M., 2013. Taxing Junk Food to Counter Obesity. *American Journal of Public Health*, 103(11), 1949–1953.
- [18]Gruber,J., 2010. Taxing Sin to Modify Behavior and Raise Revenue. Expert Voice, NIHCM Foundation, April 2010.

- [19]Gupta,A., Srivastava,S., 2016. Fat tax in Kerala: Panacea to the obesity problem?, R.A.C.E., December 2016.
- [20]Hagemann, R. 2012. Fiscal Consolidation: Part 6.What Are the Best Policy Instruments for Fiscal Consolidation, Economics Department Working Paper no.937, *OECD*, Paris 2012.
- [21]Hubert, H.B., Feinleib, M., Mcnamara, P.M., & Castelli, W., 1983. Obesity as an independent risk factor for cardiovascular disease: a 26-year follow-up of participants in the Framingham Heart Study. *Circulation*, 67 5, 968-77 .
- [22] Kelly.,T. , 2008. Global burden of obesity in 2005 and projections to 2030, *International Journal of Obesity*, Volume 32, Number 9, September 2008.
- [23] Khazan,O., What the world can learn from Denmark’s failed fat tax. *The Washington Post*, November 11, 2012;
- [24]Kim, D., Kawachi, I., 2006. Food Taxation and Pricing Strategies to “Thin out” the Obesity Epidemic. *American Journal of Preventive Medicine*, 30(5), 430–437.
- [25]Kneller, R., M.F. Bleaney, and N. Gemmell, 1999. Fiscal policy and growth: evidence from OECD countries. *Journal of Public Economics*, 74:171-190.
- [26]Krugman,P., Wells,R., 2009. Microeconomics, 2nd edition. Worth Publishers 2009, page 3.
- [27]Leicester,A., Windmeijer,F.,2004. The Fat Tax: Economic Incentives to Reduce Obesity. The Institute for Fiscal Studies, Briefing Notes 49.
- [28]Lin, B. H., Smith, T. A., Lee, J. Y., Hall, K. D.,2011. Measuring Weight Outcomes for Obesity Intervention Strategies: The Case of a Sugar-Sweetened Beverage Tax. *Economics & Human iology*, 9(4), 329–341,
- [29]Lucas, R.E.,1990. Supply-side economics: an analytical review, *Oxford Economic Papers*, 42:293-316.
- [30] OECD, 2017.*Obesity update*, Organisation for Economic Co-operation and Development, June 2017.

- [31]Powell, L. M., Chaloupka, F. J., 2009. Food Prices and Obesity: Evidence and Policy Implications of Taxes and Subsidies. *Milbank Quarterly*, 87(1), 229–257.
- [32]Robertson, A., Lobstein, T., Knai, C., 2007. Obesity and Socio-Economic Groups in Europe: Evidence Review and Implications for Action. The work was carried out under contract SANCO/2005/C4-NUTRITION-03, funded by the European Commission
- [33]Snowdon,C., 2013. The Proof of the Pudding – Denmark’s Tax Fiasco, IEA Current Controversy papers, №42.
- [34]Sorensen,C.,Mullee,A., Duncan,H.,2017. Soda Taxes:Old and New, The Tax Advisor, 48 (6):410-414.
- [35]Stiglitz, Joseph E.,2000. Economics of the Public Sector, Third Edition, W.W.Norton & Company, Inc., 2000, p.224.
- [36]The SAGE Encyclopedia of Food Issues, SAGE Publications 2015, p.1353
- [37]Thiele, S., 2010. Fat Tax: A Political Measure to Reduce Overweight? The Case of Germany. Paper presented at 1st joint EAAE/AAEA seminar “The Economics of Food, Food Choice andHealth”, Freising, Germany, September 15–17, 2010.
- [38]Tremmel,M., Gerdtham, Ulf-G., Nilsson,P.M., Saha,S., 2017. Economic Burden of Obesity: A Sistematic Literature Review. International Journal of Environmental Research and Public Health. Vol 14 (4).
- [39]World Health Organization. Nutrition – Data and Statistics. Online. Available at: <http://www.euro.who.int/en/health-topics/noncommunicable-diseases/obesity/data-and-statistics>.> Retrieved December,2019
- [40]Smed,S., Jensen,J.,2012. The Danish tax on saturated fat: Short run effects on consumption and consumer prices of fats. FOI Working Paper 14/2012.
- [41]Thorton,J., 2018. The UK has introduced a sugar tax, but will it work?, London School of Hygiene and Tropical Medicine. Online. Available at:

<<https://www.lshtm.ac.uk/research/research-action/features/uk-sugar-tax-will-it-work>>. Retrieved December,2019.

[42]Обществено-икономически въздействия на предлаганите нови данъци върху някои видове храни, Доклад на КС 2 Ltd. и Denkstatt България, Септември 2015.

[43]Стиглиц, Дж.Е., Икономика на държавния сектор, УИ „Стопанство”, С., 1996.